

YENƏ DƏ TİTRƏYİR

ƏLİMDƏ QƏLƏM...

(Camal Mustafayev haqqında xatirələrim)

*Ölüm sevinməsin qoy! Ömrünü vermir bada!
El qədrini canından daha əziz bilənlər,
Şirin bir xatirətək qalacaqdır dünyada
Sevərək yaşayanlar, sevilərək ölənlər.*

Səməd Vurğun

Camal Mustafayev haqqında xatirə yazmaq! Son dəfə qələmimin belə ağır mövzuda yazdığı vaxtı xatırlamıram. Amma bu ağırlığın içində müqəddəs bir yüngüllük hiss etdiyim üçün qələmi mi zorlamağa çox da ehtiyac qalmadı.

Hələ uşaqlıq illərimdə, o dövrdə şəxsən tanımadığım Camal Mustafayev haqqında ailəmizdə, sonralar isə camaat arasında həmişə xeyirxah fikirlər, qiymətli sözlər eşitmişdim. Açıq, Camal müəllimlə ilk tanışlığımı xatırlamıram. Bəlkə ilk dəfə, uşaq vaxtı, 1972-ci ildə – atamın dəfn mərasimində görmüşəm. Bəlkə də daha sonra. Tələbəlik illərimdə onu bir qədər tanısam da, onunla daha çox “Xəzər”də işlədiyimiz vaxtda canlı ünsiyyətdə oldum və Camal Mustafayev dünyasını yenidən canlı-canlı kəşf etdim bu illərdə.

Camal müəllim atam Abdulla İsayevlə uşaqlıq dostu olublar, bir sinifdə oxuyublar. Atamın dünyadan vaxtsız köçməsi onu yaxşı tanıyan insanlar kimi Camal müəllimi də sarsıtmışdı. Bir dəfə mənə sənətimlə söhbətdə “Abdulla müəllim əsl müəllim, əsl dost idi. Mən ən səmimi dostlarımdan birini, doğma qardaşımı itirdim” deyə, atamı anmışdı. Elə bu səmimiyyətlə də Camal müəllim həmişə mənə (eləcə də biz qardaşların hamısına) quru şəkildə adımızla deyil, çox doğmalıqla “qardaşoğlu” deyərək, müraciət edirdi.

Qarayazıdan Bakıya qayıdırdıq. Maşında 4 nəfər idik. Camal Mustafayev, Hamlet İsaخانlı, qardaşım Şahin və mən. Arxada oturmuşdular Camal müəllim və Hamlet müəllim. Həyat haqqında bir mühazirə idi bu yolçuluq. Hansı söhbətlərin şahidi olmadıq yolda olduğumuz 8-9 saat ərzində?

Fəlsəfə, poeziya, ədəbiyyat, tarix, türkün kimliyi, xalq qəhrəmanları haqqında və daha nələr, nələr... Bircə siyasətdən danışılmadı. Bu da söhbətinə qulaq asdığım bu insanların böyüklüyünün bir ifadəsi idi. Siyasətlə qoy siyasətçilər məşğul olsunlar. Yol boyu hərdən nə isə demək istəyirdim, lakin onlara mane olacağımdan qorxur, vermək istədiyim sualları içində boğurdum. Vərə bilmədim vermək istədiyim sualları. Amma qazandıqlarım? İnanın səmimiyyətimə ki, o yolçuluqdan (və bu insanlarla birlikdə olduğum digər məclislərdən) qazandıqlarımı bəlkə qalaq-qalaq kitablar oxumaqla da qazanmaq mümkün deyil.

Təbii ki, bir yerdə Camal müəllim varsa, orada söhbət Səməd Vurğunsuz ötürməz. “Mən tələsmirəm”i oxudu. Nə qədər gözəl, səmimi və minnətdarlıqla səslənirdi böyük şairin şeiri böyük filosofun ifasında. Sonra Səməd Vurğunun xeyirxahlığından ürəkdolusu danışmağa başladı. “Çinarın şikayəti”ni başdan - ayağa oxudu. Özlü də necə! Dəfələrlə oxumuşdum bu şeiri. Amma indi şeir mənə tamamilə başqa cür, çox şirin gəldi. Evə çatdıqdan sonra kitabı götürüb, “Çinarın şikayəti”ni bir də oxudum. Mənə elə gəldi ki, mən əvvəllər bu şeiri oxumamışam, amma oxumuşdum, özlü də bir dəfə yox.

Camal müəllim inanılmaz dərəcədə səmimi və qayda-qanun sevmən idi.

Bir dəfə səhheti ilə əlaqədar işə gəlməmişdi. Katibə qız mənə zəng edib, “Camal müəllim sizlə danışmaq istəyir” – dedi. Hal-əhval tutduqdan sonra “İsaخان müəllim, bir az soyuq deyib, bu gün işə gələ bilmədim, üzürü hesab edin” – deyə, bir

az günahkarmış kimi dilləndi. Mən, “Camal müəllim, narahat olmayın, heç zəng etməyə də ehtiyac yox idi, Siz işə Sizə uyğun qrafiklə gələ bilərsiniz” – deyə bildirdim. “Yox-yox, İsaخان müəllim, elə şey olmaz” – deyə, bir qədər narazı dilləndi.

Sonradan öz-özümə fikirləşdim və qayda-qanunlara hədsiz dərəcədə hörmətlə yanaşan Camal müəllimə olan hörmət və ehtiramımı bu şəkildə bildirməklə bir balaca “siyasi səhv” buraxdığımı anladım.

Camal müəllim əslində bir qayğıkeşlik, xeyirxahlıq rəmzi idi. Özünlün qızıl kimi vaxtını və enerjisini nəinki cavan vaxtı, hətta ixtiyar vaxtında da balacadan tutmuş böyüyə qədər istənilən bir adamın yolunda xərcləməkdən qəti usanmaz, istəsən də, istəməsən də içindən gələn qayğıkeşliyini göstərirdi Camal müəllim! Məncə, onu tanıyan elə bir adam tapmaq çətindir ki, Camal müəllimin ona bir yaxşılığı keçməmiş olsun, ona bir qayğıkeşlik göstərməmiş olsun. Mən də bu insanlardan biriyəm.

2001-ci ilin yazı idi. Mən o vaxt Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dissertantı idim. Müdafiyyəyə hazırlayırdım. Camal müəllimlə rastlaşdıq. Məndən müdafiəmin nə yerdə olduğunu soruşdu və sonra da “Hüseyn müəllim mənim yaxın dostumdur, səni tapşıraram” – dedi (akademik Hüseyn Əhmədov mənim elmi rəhbərim idi). Mən buna ehtiyac olmadığını desəm də, mümkün olmadı. “Xeyli vaxtdır Hüseyn müəllimlə də görüşürük, elə yaxşı oldu, həm ziyarət, həm ticarət” deyərək, qoluma girdi. Birlikdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinə getdik. Hüseyn müəllimin iclasda olduğunu söylədilər. Camal müəllim kafedrada işləyən qızlardan birinə “qızım, gedin Hüseyn müəllimə deyən ki, Camal Müstafayev gəlib, sizinlə görüşmək istəyir” – dedi. Mən bir az narahat olmağa başladım. Doğrusu, bu tapşırma məsələsi onsuz da ürəyimdən deyildi, üstəlik indi də Hüseyn müəllimi iclasdan çağırtdurması məni lap “qorxutmuşdu”, kişi iclasdan yarımçıq çıxsa, bunun heyfini məndən çıxsa bilər deyə həyəcan keçirirdim. 2-3 dəqiqə keçmədi, Hüseyn müəllim gəldi, özü də nə gəldi! “Ay Camal müəllim, ay Camal müəllim, nə yaxşı gəldin, səhərdən bu iclasdan necə çıxmağın yolunu fikirləşirdim tapa bilmirdim, sən tapdın” deyə, kefi kök halda hal-əhval tutdular. Dostların belə səmimi, mehriban görüşü mənim də kefini qaldırdı.

Camal müəllim məni Hüseyn müəllimlə “tanmış etdi”: “Qardaşoğlumdur, deyəsən, sənin tələbəndir, müdafiyyə hazırlaşır. Gözün üstündə olsun”. Mənə qarşı diqqət və xoş münasibətdən

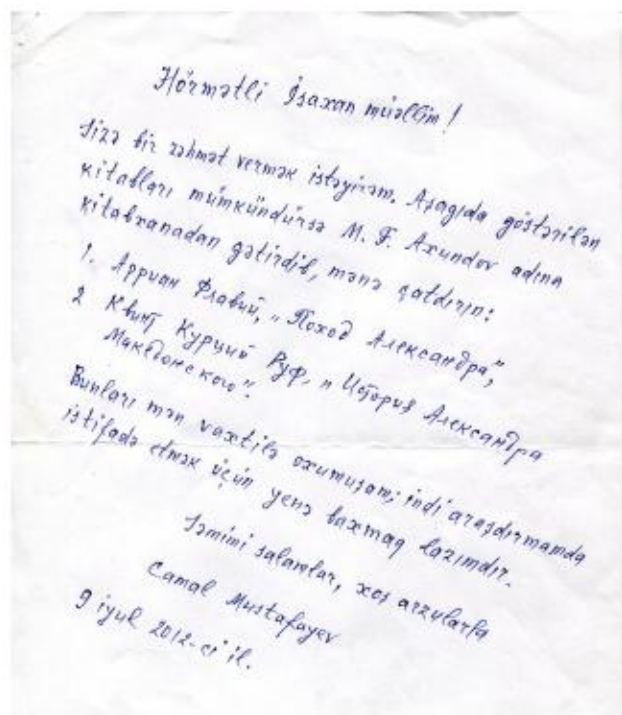
heç bir şikayətim olmadığı, tanıdığım xeyirxah insanlardan biri olan, yaxşılıq etməkdən zövq alan Hüseyn Əhmədovdan bundan sonra daha da doğma münasibət gördüm.

Camal müəllim qeyri-adi dərəcədə diqqətçil bir insan idi.

1997-ci il oktyabrın ortaları idi. Ayağımdan əməliyyat olunmuşdum. Travmatologiya və ortopediya institutunda müalicə olunurdum. Bir gün qapı açıldı, Camal müəllim içəri daxil oldu, Camal Mustafayev! Gözlərimə inanmadım. Açıqlığı deyim ki, bir tərəfdən “ona əziyyət verdiyim üçün” özümü danlayırdımsa, digər tərəfdən də belə bir insanın “diqqətini qazanmanın” sevincini yaşayırdım. İlahi, sən bu böyük insanda böyük diqqətə bir bax! Hal-əhval tutduqdan sonra: “Qardaşoğlu, yadımdır, bəsdir. Sənin çox yatmağa haqqın yoxdur. Ayağa qalx, “Xəzər” səni gözləyir” – dedi.

Təxminən 2010-cu ildən Camal müəllimin özünün səhhatində problemlər müşahidə edilməyə başladı və artıq, demək olar ki, işə gəlmir, evdə müalicə olunurdu, mən də imkan olduqca, onu ziyarətə gedirdim. 2012-ci il iyul ayının 9-da axşam saatlarında mənə zəng etmişdi. “Qardaşoğlu, bir nəfər göndər, sənə bir məktubum var” – dedi. Məktubu aldım. Məndən 2 kitab istəyirdi. Bir-neçə gün ərzində onun xahişini yerinə yetirib kitabları

göndərdim. Axşam zəng edib minnətdarlığımı bildirdi. İndi həmin balaca məktubu Camal müəllimindən əbədi xatirə kimi saxlayıram (məktubun surətini təqdim edirəm).

2014-cü ilin fevralında qardaşım Hamletlə birlikdə növbəti dəfə ziyarətinə getmişdik. Artıq xəstəlik onu üstələməyə başlamışdı, yataqdan qalxa bilmirdi. Buna baxmayaraq, nitqində heç bir problem yox idi, hər şey yerli-yerində - məntiq, ardıcılıq, şirinlik. Fenomenal yaddaşı yəne də heyretləndirirdi. Xeyli söhbət etdik. Həmişə olduğu kimi, fəlsəfə, özünüdərk məsələləri, milli kimlik, poeziya, Nizami, Nəsimi, Səməd Vurğun və s. mövzular iki böyük şəxsiyyətin fikir dünyasından süzülür, dıpduru bulaq suyu kimi içimə axırdı. Birdən Camal müəllimin həyat yoldaşı Nəna xanım (indi haqq dünyasındadır, məkanı cənnət olsun) "oğul, İsaخان, sənə nə yaşın var?" - deyə soruşdu. Mən cavab verməyə imkan tapmamış Camal müəllim dilləndi: "62-ci ildədir, 52 yaş var". Hamlet müəllimlə mən heyrətdən bir-birimizin üzümüzə baxdıq. Bu qədər xəstəlik, ağrı-acı içində, ömrünün bu çağında, vaciblik dərəcəsi belkə də sıfır olan, bu məlumatı yadda saxlaması heyretləndirici, digər tərəfdən də mənim adıma qürurverici idi.

Görəsən, biz Camal müəllimin bizə qarşı olan bu diqqətinin, heç olmasa, kiçik bir faizini onun özünə qarşı göstərə bilmişikmi? Əsla! Ne mən, ne heç kim.

Həmin görüşümüzə o, vəsiyyət etməyi də

unutmadı: "Məni kəndimizdə dəfn edin. Mən o torpağa çox şey borcluyam". Əslində, hər kəs vətəninə, torpağına, xalqına, elinə-obasına borcludur. Amma, mənə, Camal Mustafayev o şəxsiyyətlərdəndir ki, vətəninə, torpağına, xalqına, elinə-obasına borcunu artıqlaması ilə ödəmiş, bəlkə də onun elədikləri üçün vətən, torpaq, xalq, el-oba özü ona minnətdar olmalıdır.

Camal müəllimi təbiət elə bil ki, təmizlik rəmzi olaraq, yaxşılıq etməyə, xeyirxahlıq etməyə yaratmışdı. Mən bu keyfiyyətlərdən bu qədər zövq alan, bunları sanki özümün həyat kreditinə çevirən ikinci bir adam tanımıram. Sadə, təmiz, qədərbilən insanlar tərəfindən verilən "Peyğəmbər Camal", "Dədə Camal" adları çox yarasırdı ona:

*Deyir peyğəmbərdir eşidən, bilən,
Qoy öpsün hər çiçək, hər yarpaq səni.
Qara palçıqına qurban olum mən,
Nə təmiz yaradıb bu torpaq səni.*

(Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun
"Nə təmiz yaradıb" şeirindən)

Noyabrın 29-da, Hamletlə birlikdə, yəne ziyarətinə getmişdik. İçəri girəndə qızı Leyla xanım "artıq 5 gündür ki, heç nə yemir, içmir, özündə deyil, heç kimi tanımır" - deyə, bizi bir qədər "hazırladı". Otağa daxil olduq, doğrudan da Leyla xanımın dediklərinin təsdiqini gördük. Sakitcə, gözəl qapalı halda uzanmışdı, çox ağır nəfəs alırdı. Bütün bunlar "o günün" yaxınlığının xəbərçisiydi. Kövrəldim, Hamlet müəllimə tərəf nəzər saldım. Bulud kimi dolmuşdu, birçün himmə bənddi. O anlarda ürəyimdən nələr keçdi, bilmirəm, özümün asılı olmayaraq, çarpayına tərəf əyilərək "Camal müəllim, Hamlet gəlib" dedim. Sanki möcüzə baş verdi, əhmalca gözlerini açdı və sakitcə "Hamlet müəllim, xoş gəlibsən" dedi. İçimdə inanılmaz bir rahatlıq keçirdim. Bu zaman Leyla xanım da heyrətini saxlaya bilmədi: "Bir neçə gündür gəlib-gedən heç kimi tanımır, sizi tanıdı, qəribədir". Bu arada Camal müəllim yenidən dilləndi: "Hamlet müəllimi yormayın". İlahi! Bu vəziyyətdə, nəfəs almağa çətinlik çəkdiyi bu deqiqlərdə belə kiminsə qayğısını çəkmək! Bunu yalnız Camal müəllim edə bilərdi, bu hisslərə yalnız Camal Mustafayev qəlbi sahib ola bilərdi. Bu, Camal müəllimin dilindən eşitdiyim son kəlmə oldu. Heyrət və kədər içində bir-birimizə baxdıq, xeyli müddət sakitcə oturduq. Camal müəllim yuxuya getmişdi.

Qapıdan çıxarkən özümün asılı olmayaraq

bir də geri döndüm, bir də baxdım "allaha hamıdan yaxın", "İnsan zəkasının parlaq səhərini" özündə əks etdirən "müdrilik məbədi" o gözlərə. Bir neçə gündən sonra əbadi yumulacaqdı o gözlər:

*O gözlər – el üçün yanan bir çıraq,
Yetimə - yestrə sığınacaqdı.
Gündüzlər fikirlə, gecələr oyaq
O gözlər mənimçün pırdı, ocaqdı.*

(Camal Mustafayevin nəvəsi
Orxan Camalın "Filosof
gözləri" tablosu" şeirindən)

O pir, ocaq gözlər əbədlilik yumulsa da, onlardan saçan işıq, nur heç vaxt sönməyəcək. İndi göylərdə daha bir əbadi ulduz yanacaq – Camal Mustafayev ulduzu!

Camal müəllimi, özünün vəsiyyətinə uyğun olaraq, doğulub boya-başa çatdığı doğma kəndimizdə – Gürcüstanın Qarayazı mahalının Kosalı kəndində dəfn etdik. "Hər damlaya darya qiymət" (ifadə Hamlet İsaخانlının "Ziyarət" poeməsindən götürülmüşdür) verən sadə kənd adamlarının öz aliminə, bir təmizlik, alicənablıq, xeyirxahlıq simvoluna çevrilmiş Camal Mustafayevə olan hörmətini, məhəbbətini, ehtiramını bir daha gördüm o

gün. Böyük alim, Böyük insan Camal Mustafayev bir vaxtlar onu şöhrətləndirib dünyaya tanıdan bu torpağı indi özünün son vəsiyyətilə - bu torpaqda uyuyaraq şöhrətləndirmiş oldu.

Dəfn mərasimində rayonun tammış müəllimlərindən biri – Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi Hidayət Yusubovun söhbətimiz zamanı mənə dediyi sözlər həmişəlik həkk olundu qulaqlarıma: "Nə böyük, nə müqəddəs bir vəsiyyət. Zaman gələcək, Camal müəllimin məzarı bütün Qarayazı mahalı üçün bir and yerinə, ziyarətgaha çevriləcək".

İsaخان İsaخانlı

